

Драгана Б. ЛАЗИЋ*

Универзитет „МБ“, Пословни и правни факултет, Београд

Александра Н. ДАНИЛОВИЋ**

Advokat, Адвокатска канцеларија „Александра Даниловић“ Београд

КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У СРБИЈИ ОД 1945. ДО 2019. ГОДИНЕ

Апстракт: Предмет рада обухвата социолошко-криминолошки аспект развоја кривичних санкција кроз периоде државне трансформације Републике Србије од 1945. до 2019. године. Хипотетичка претпоставка од које се пошло у раду била је да су у седамдесеточетворогодишњем периоду функционисања и деловања Србије доминирале традиционалне кривичне санкција (условна осуда и затвор) и да се због друштвених промена каснило са увођењем алтернативних кривичних санкција. У истраживању су примењене историјска, статистичка и компаративна метода, као и оперативна метода анализе садржаја докумената. Најзначајнији налаз у раду јесте да је у првих 32 године доминирала казна затвора, а у наредне 42 године, условна осуда. Изостала је масовнија примена казни: условна осуда са заштитним надзором, рад у јавном интересу, новчана казна и друге алтернативне санкције, чиме је само привидно било задовољено начело праведности и сразмерности.

Кључне речи: кривичне санкције, мере безбедности, мере упозорења, кривично законодавство.

УВОД

Кривичне санкције су кроз историју различито третиране. Некада се санкција посматрала као одмазда што је било у складу са ретрибутивном теоријом казни. Превентивна теорија, с друге стране, кривичну санкцију посматра као средство спречавања криминалитета. (Мрвић Петровић 2006: 133)

Кривична санкција у формалном смислу представља меру одузимања или ограничавања извесног права које припада учиниоцу кривичног дела, а коју изриче суд у случајевима и под условима који су одређени законом. У материјалном смислу, кривична санкција представља меру заштите друштва од криминалитета која за циљ има спречавање учиниоца да у будућем времену врши кривична дела и његово поправљање, као и очување одређене друштвене дисциплине грађана (Чејовић, Кулић 2012: 307)

* ванредни професор, dragana1908@yahoo.com

** доцент, aleksandra.danilovic@yahoo.com

У савременој социолошко-криминолошкој, политиколошкој и кривично-правној теорији, појам санкција се најчешће схвата као принудна мера која се изриче и примењује због неког неприхватљивог понашања, односно кршења општеприхваћених правила, или као део правне норме у којој се предвиђају правне последице које наступају у случају њене повреде, као и инструмент права који служи обезбеђењу правног поретка. (Кривокапић 2010: 955)

С теоријског и методолошког-методског становишта ради се о исправном поимању казне за традиционална друштва у којима је развијен систем политичке, економске, социјалне и културне стабилности и у којима друштво, без већих тешкоћа, задовољава основне потребе својих грађана. Међутим, савремена друштва у која спада и Србија су се умногоме изменила, а те промене у бићу друштва измениле су друштвену улогу санкција.

У ери глобализације, савремена друштва и државе су постале неосетљиве на проблеме појединаца - грађана, породице, школе и других мањих и већих социјалних група. Мало се чини на усвајању заједничког система вредности у којем би и санкција имала свој пуни друштвени смисао и значај и била у служби превенције свих облика криминала и истинске ресоцијализације починилаца кривичних дела.

Све те промене су биле главни мотив да се у раду анализирају кривичне санкције у законодавству Србије кроз новију српску историју, од 1945. до 2019. године. У том периоду Србија је статусно била у различитим облицима државног уређења, због чега је било научно и друштвено оправдано сагледати изрицање кривичних санкција у Србији у свакој од етапа њеног развоја.

ПРИМЕЊЕНА МЕТОДОЛОГИЈА У ИСТРАЖИВАЊУ

Научни циљ рада био је дескрипција, класификација и научно објашњење социолошко-криминолошких и историјског аспекта развоја кривичних санкција кроз периоде државне трансформације Републике Србије од 1945. до 2019. године. Генерална хипотеза од које се пошло у раду била је да су у седамдесеточетворо-годишњем периоду функционисања и деловања Србије доминирале традиционалне кривичне санкција (условна осуда и затвор) и да се због друштвених промена каснило са увођењем алтернативних кривичних санкција. У истраживању су примењене скоро све основне методе сазнања, а од општенаучних метода коришћене су историјска, статистичка и компаративна метода, док је од метода за прикупљање података коришћена искључиво метода анализе садржаја докумената. Документа која су била подвргнута анализи садржаја кривичних санкција су позитивни прописи из фонда законодавства Србије у саставу Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (ФРЈ), Савезне Републике Југославије (СРЈ), Државне заједнице Србија и Црна Гора (ДЗ СЦГ) и независне државе Србије. Јединице анализе биле су теме о изреченим казнама пунолетним лицима у Србији из Статистичких годишњака ФНРЈ, СФРЈ, СРЈ, ДЗ СЦГ и Републике Србије које су објављивали савезни и републички Заводи за статистику.

ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања су приказани по фазама државног уређења у којима се налазила Република Србија у периоду од 1945. до 2019. године.

1. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ИЗРЕЧЕНЕ ПУНОЛЕТНИМ ГРАЂАНИМА СРБИЈЕ ПРЕМА ЗАКОНОДАВСТВУ ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ФНРЈ као савезна држава формирана је 1945. и под овим називом функционисала је све до 1963. године. Први Кривични законик (КЗ) ФНРЈ ступио је на снагу 1. јула 1951. године и важио је све до 1. јула 1977. године. Поред овог законика постојао је и Уводни закон за КЗ, од 1. марта 1951, чија је сврха била да спроведе у живот КЗ (Кривични закон са уводним законом и објашњењима, 1951). У Републици Србији, изрицање кривичних санкција званично се прати од 1947. године, од када постоји евиденција о изреченим кривичним санкцијама пунолетним учиниоцима кривичних дела.

У Табели 1., због специфичности овог периода, приказан је број изречених кривичних санкција у 1947. и 1948. години.

Табела 1: Број изречених кривичних санкција на територији Србије у 1947. и 1948. години

Година	Смртна казна	Лишење слободе са принудним радом	Поправни рад	Лишење слободе	Новчана казна	Поправљање штете	Конфискација имовине	Губитак грађанских права	Губитак држављанства	Протеривање
1947.	127	6.449	4.125	3.801	11.698	156	3.370	2.458	–	–
1948.	56	5.680	3.815	5.467	6.474	96	3.186	2.199	19	11

Извор: Статистички годишњак за 1949. (1950). Београд: Завод за статистику Федеративне Народне Републике Југославије

Из података у Табели 1. видљиво је да је у 1947. и 1948. години изречено највише новчаних казни, с тим што је њихов број у 1948. години био дупло мањи него у 1947. години. Према обиму изречених казни, следиле су казне: лишење слободе са принудним радом, поправни рад, лишење слободе, конфискација имовине и губитак грађанских права. Смртна казна у 1947. години изрицана је дупло више него у односу на 1948. годину. Идентична тенденција је уочена и код казне поправљања штете. Посебно је значајно запажање да 1947. године нису изрицане казне везане за губитак држављанства и протеривање, а наредне 1948, ове казне су примењиване на извршиоце кривичних дела. Једина санкција која је забележила пораст 1948.

у односу на 1947. годину, била је казна лишења слободе. Узрок пораста ове казне и других казни повезаних с њом у 1948. била је резолуција ИБ којом је осуђена Комунистичка партија Југославије (КПЈ) од стране Совјетске КП и поделе које су настала у КПЈ у вези с тим.

У Табели 2. приказан је број изречених кривичних санкција у Србији од 1949. до 1952. године. У овом периоду, у просеку на годишњем нивоу, изрицано је 104.360 главних, 8.124 споредних казни и 853 казне мера безбедности.

Табела 2: Број изречених кривичних санкција у Србији од 1949. до 1952.

Година	Главне казне					Споредне казне					Мере безбедности	
	Смртна казна	Строги затвор	Затвор	Новчана казна	Остале главне казне	Ограничење грађанских права	Конфискација имовине	Забрана бављења одређеним занимањем	Новчана казна	Остале споредне казне	Упућивање у заводе за душевне болести и чување и лечење	Остале мере безбедности
1949.	187	17.726	29.046	7.602	32.470	4.158	7.684	190	2.311	616	10	624
Σ	97.031					14.959					634	
1950.	180	16.205	28.968	15.827	29.448	3.631	4.513	81	2.726	126	4	1.270
Σ	90.628					11.077					1.274	
1951.	48	9.778	52.020	23.661	14.120	1.596	715	19	1.349	53	7	843
Σ	99.627					3.732					850	
1952.	70	9.170	80.280	40.634	–	841	168	21	1.699	–	11	645
Σ	130.154					2.729					656	

Извор: Статистички годишњак (1950, стр. 239; 1951, стр. 351; 1952, стр. 352). Београд: Завод за статистику Федеративне Народне Републике Југославије

У односу на претходни посматрани период, од главних казни највише су изрицане казне затвора и строгог затвора, а од споредних казни, конфискација имовине, ограничење грађанских права и новчана казна.

У Табели 3., у периоду од 1953. до 1959. године груписање кривичних санкција вршено је по новом кривичном закоником донетом 1951. године, према којем су се казне класификовале у класе - главне казне, споредне казне, мере безбедности и условна осуда.

Табела 3: Број изречених кривичних санкција у Србији у периоду од 1953. до 1959. године

Године	Главне казне				Споредне казне				Мере безбедности	Условно осуда
	Смртна казна	Строги заговор	Заговор	Новчана казна	Ограничење грађанских права	Конфискација имовине	Забрана бављења одређеним занимањем	Новчана казна		
1953.	30	6.361	65.858	39.994	477	47	17	1.471	418	26.535
Σ	112.243				2.012					
1954.	11	5.543	68.966	44.605	314	18	18	1.364	175	31.339
Σ	119.125				1.714					
1955.	11	6.229	80.234	51.502	229	12	29	1.827	322	35.749
Σ	137.976				2.097					
1956.	12	6.772	79.406	47.046	305	14	55	1.685	640	36.678
Σ	133.236				2.059					
1957.	5	5.838	72.443	44.937	170	12	35	1.378	312	42.371
Σ	123.223				1.595					
1958.	15	5.075	62.937	42.548	193	1	25	1.099	209	44.341
Σ	110.575				1.318					
1959.	2	5.627	67.583	47.535	113	1	22	1.158	289	51.615
Σ	120.747				1.294					

Извор: Статистички годишњак ФНРЈ. (1954, 1955, стр. 364; 1956, стр. 364; 1957, стр. 425; 1958, стр. 290; 1959, стр. 285;). Београд: Савезни завод за статистику и евиденцију.

Анализом изрицања кривичних санкција приказаних у Табели 3. може се закључити да су од главних казни примат имале казне затвора и новчане казне. На пољу споредних казни најчешће је досуђивана новчана казна, која је комбинована са другим главним казнама, док су остале споредне казне неупоредиво мање изрицане. Већ, у овом периоду испољена је тенденција све чешћег изрицања казне - условна осуда, која је постала најдоминантија изрицана кривична санкција до данас.

У Табели 4. проказане су кривичне санкције изречене пунолетним лицима у периоду од 1960. до 1962. године. Главне казне у посматраном трогодишњем периоду су структурално и суштински остале непромењене, па је и даље као најчешћа кривична санкција изрицана казна затвора, мада је у стопу пратила и новчана казна. У овом периоду, кривичне санкције као што су ограничење грађанских права и забрана бављења одређеним занимањем, престале су да буду део споредних казни, међу којима су изрицане само новчана казна и казна конфискације имовине.

Табела 4: Број изречених кривичних санкција на територији Србије од 1960. до 1962. године

Године	Главне казне				Споредне казне		Мере безбедности	Судска опомена	Условна осуда
	Смртна казна	Строги затвор	Затвор	Новчана казна	Конфискација имовине	Новчана казна			
1960.	3	4.348	60.340	39.579	2	1.111	334	3.244	48.616
Σ	104.270				1.113				
1961.	5	3.784	65.627	42.939	2	1.369	625	7.017	54.228
Σ	112.355				1.371				
1962.	4	4.392	66.264	43.613	14	1.515	1.688	6.883	51.850
Σ	114.273				1.529				

Извор: Статистички годишњак (1960, стр. 301; 1961, стр. 327, и 1962, стр. 343). Београд: Завод за статистику Федеративне Народне Републике Југославије.

Као посебна мера упозорења у овом периоду издвајала се казна условна осуда која је по интензитету изрицања потиснула новчану казну и судску опомену.

2. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ИЗРЕЧЕНЕ ПУНОЛЕТНИМ ГРАЂАНИМА СРБИЈЕ ПРЕМА ЗАКОНОДАВСТВУ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

СФРЈ је нови назив савезне државе који је установљен Уставом из 1963. године и као федерална држава функционисала је све до 1992. године, када је сецесијом, најпре, Словеније и Хрватске, а касније Босне и Херцеговине и Македоније престала да постоји. Због политичких превирања у тадашњој СФРЈ, Кривични законик из 1951. важио је до 1977. године, када је ступило на снагу девет кривичних законика (савезни, шест републичких и два покрајинска законика).

У кривичне санкције овог времена убрајане су: „казне (смртна казна, затвор, новчана казна и конфискација имовине); мере упозорења (условна осуда и судска опомена); мере безбедности (обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, обавезно психијатријско лечење на слободи, обавезно лечење алкохоличара и наркомана, забрана вршења позива, делатности и дужности, забрана јавног иступања, забрана управљања моторним возилом, одузимање предмета и протеривање странца из земље) и васпитне мере“ (КЗ СФРЈ, 1987: 25-44).

Због специфичности примене кривичних санкција у појединим фазама развоја СФРЈ, овај период је подељен у три етапе.

У Табели 5. приказано је изрицање кривичних санкција пунолетним лицима на територији Србије у периоду од 1963. до 1976. године.

Табела 5: Број изречених кривичних санкција на територији Републике Србије од 1963. до 1976. године

Године	Главне казне				Споредне казне		Мере безбедности	Суаска опомена	Условна осуда
	Смртна казна	Строги затвор	Затвор	Новчана казна	Конфискација имовине	Новчана казна			
1963.	6	4.219	64.477	43.677	18	1.657	2.517	6.121	51.375
Σ	112.379				1.675				
1964.	1	4.265	60.827	43.356	21	1.477	2.134	5.277	52.821
Σ	108.449				1.498				
1965.	3	4.081	60.243	43.982	9	1.252	2.157	5.478	52.859
Σ	108.309				1.261				
1966.	5	4.068	60.696	44.560	7	1.194	2.124	5.353	54.309
Σ	109.329				1.201				
1967.	–	3.342	52.554	39.290	1	969	1.626	5.017	45.960
Σ	95.186				970				
1968.	2	3.484	50.935	38.882	5	860	1.800	4.773	49.647
Σ	93.303				865				
1969.	4	3.483	54.836	38.330	4	884	1.676	4.658	53.048
Σ	96.653				888				
1970.	3	3.903	57.283	36.235	–	889	1.920	4.435	54.915
Σ	97.424				889				
1971.	–	4.160	57.091	34.006	1	641	2.219	3.758	53.124
Σ	95.257				642				
1972.	4	4.674	59.041	35.104	5	698	2.789	3.091	57.720
Σ	98.823				703				
1973.	3	4.988	51.830	32.204	18	1.134	3.607	2.335	40.872
Σ	89.025				1.152				
1974.	1	5.326	59.420	38.429	18	7.715	4.048	2.811	46.700
Σ	103.176				7.733				
1975.	4	5.645	65.655	41.238	1	1.304	4.735	3.050	52.481
Σ	112.542				1.305				
1976.	6	2.584	26.316	18.982	1	849	1.430	846	20.284
Σ	47.888				850				

Извор: Статистички годишњак (1965, стр. 351; 1966, стр. 335; 1967, стр. 312; 1968, стр. 318; 1969, стр. 319; 1970, стр. 310; 1971, стр. 312; стр. 1972; 328; 1973, стр. 334; 1974, стр. 358; 1975, стр. 357; 1976, стр. 357;). Београд: Завод за статистику СФРЈ.

Од свих кривичних санкција, у овом периоду, највише је изрицана казна затвора, а затим условна осуда, новчана казна, судска опомена, строги затвор, мере безбедности, конфискација имовине и најмање смртна казна. Међу главним казнама доминирала је казна затвора и новчана казна, док је међу споредним казнама знатно више изрицана казна затвора у односу на конфискацију имовине. Од мера упозорења убедљиво је предњачила казна условне осуде. У посматраном четрнаестогодишњем периоду уочена је тенденција да је већина кривичних поступака завршавала управо изрицањем казне затвора. Годишњи просек изрицања казне затвора био је 55.800, а новчане казне 37.733. Условна осуда као мера упозорења у просеку је на

годишњем нивоу изрицана према 49.008 лица. Све остале кривичне санкције имају знатно мању фреквенцију изрицања, сем казне строгог затвора која се у просеку годишње изрицала према 4.158 лица. У овом периоду, драстичан пад криминалитета уочен је у 1976. години када су све кривичне санкције, у бројчаном смислу, скоро преполовљене. Из тога би се могао извући закључак да је број осуђених лица, односно учинилаца кривичних дела, знатно опао у тој години. Продубљена анализа је показала да је узрок нагли пад изречених кривичних санкција у тој години, престанак важења КЗ СФРЈ и почетак примене новог КЗ Републике Србије у 1977. години.

У Табели 6. приказано је изрицање кривичних санкција пунолетним грађанима Србије у периоду (1977-1989) према КЗ РС, где се стање главних казни знатно променило.

Табела 6: Број изречених кривичних санкција на територији Републике Србије од 1977. до 1989. године

Године	Главне казне			Споредне казне		Мере безбедности	Суаска опомена	Условна осуда	Одузимање имовинске користи
	Смртна казна	Затвор	Новчана казна	Конфискација имовине	Новчана казна				
1977.	4	25.338	17.209	-	552	1.319	843	18.118	625
Σ		42.551			552				
1978.	4	21.308	16.933	2	369	1.283	846	15.820	1.313
Σ		38.245			371				
1979.	5	56.550	35.501	11	779	5.017	2.207	40.712	2.849
Σ		94.279			790				
1980.	3	21.211	32.060	8	709	5.218	2.177	43.250	2.854
Σ		55.477			717				
1981.	3	21.520	31.523	2	496	5.309	1.838	43.103	2.613
Σ		54.910			498				
1982.	-	20.892	35.498	6	611	5.526	1.822	45.945	4.037
Σ		58.235			617				
1983.	3	23.943	37.719	10	824	5.682	1.821	44.088	5.466
Σ		63.535			834				
1984.	1	24.778	40.949	13	718	5.233	1.681	45.956	5.060
Σ		67.481			731				
1985.	3	23.067	39.666	9	818	4.577	1.819	42.727	5.279
Σ		64.593			827				
1986.	3	24.513	40.775	22	1.758	4.885	1.527	43.110	6.561
Σ		66.859			1.780				
1987.	4	23.359	41.528	4	2.991	4.942	1.500	45.015	6.424
Σ		66.441			2.995				
1988.	2	21.684	44.776	7	2.635	5.016	1.590	41.393	5.387
Σ		68.081			2.642				
1989.	1	21.133	43.577	3	2.655	5.310	1.479	42.615	4.597
Σ		66.231			2.658				

Извор: Статистички годишњак Републике Србије. (1977, стр. 364; 1978, стр. 593; 1979, стр. 581; 1980, стр. 588; 1981, стр. 393; 1982, стр. 395; 1983, стр. 396; 1984, стр. 19, страница 407; 1986, страница 615; 1987, страница 626. и 627, 1988, страница 399; 1989, страница 410; 1990, страница 397.). Београд: Републички завод за статистику.

У структури главних казни у овом периоду, казна строгог затвора је укинута, а казна затвора се више није изрицала тако често као што је то раније био случај, него се као главна и споредна санкција највише изрицала новчана казна. Такође, у овом периоду уочена је тенденција наглог пораста изрицања казне условне осуде, која је прерасла у тренд и постала кривична санкција која се у највећем броју случајева изрицала на крају судских поступака, чак чешће и од новчане казне. У праксу казнене политике уведена је нова кривична санкција - одузимање имовинске користи стечене вршењем кривичног дела, што је последица убрзаног развоја земље и већег степена либерализације економских односа који су са собом носили и ризик пораста имовинског криминала.

У табели 7. приказано је стање изрицања кривичних санкција у периоду распада бивше СФРЈ (1990. и 1991).

Табела 7: Број изречених кривичних санкција на територији Републике Србије у 1990. и 1991. године

Године	Главне казне			Споредна казна	Мере безбедности	Судска опомена	Условна осуда	Одузимање имовинске користи
	Смртна казна	Затвор	Новчана казна	Новчана казна				
1990.	–	16.349	36.121	1.877	4.556	1.507	40.248	3.724
Σ		54.001						
1991.	–	19.198	14.762	600	1.316	312	13.141	1.302
Σ		33.960						

Извор: Статистички годишњак Републике Србије. (1991, стр. 403. и 1992, стр. 573.). Београд: Републички завод за статистику.

У овом двогодишњем периоду највише је било изречених казни условне осуде, затим новчаних казни и казни затвора, те мера безбедности, одузимања имовинске користи и судских опомена. Смртна казна у тим годинама није изрицана. Посебно је значајно нагласити да је, према броју изречених кривичних санкција, казнена политика била значајно блажа у 1991. години, него у 1990. години, чему је допринело погоршање политичке ситуације уочи распада СФРЈ.

3. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ИЗРЕЧЕНЕ ПУНОЛЕТНИМ ГРАЂАНИМА СРБИЈЕ ПРЕМА ЗАКОНОДАВСТВУ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Савезна Република Југославија створена је 27. априла 1992. године одлуком Савезне скупштине, као заједничка држава Србије и Црне Горе. Ова држава постојала је све до 2003. године када је трансформисана у Државну заједницу Србије и Црне Горе.

У КЗ СРЈ биле су прописане три главне казне (смртна казна, казна затвора и новчана казна), једна споредна казна (новчана казна), седам мера безбедности, судска опомена, условна осуда и одузимање имовинске користи.

Из података приказаних у Табели 8. може се закључити да је и у овом периоду најчешће изрицана казна условна осуда, затим новчана казна, затвор, одузимање имовинске користи и различите мере безбедности, а знатно мање судска опомена и свега осам смртних казни.

Табела 8: Број изречених кривичних санкција на територији Републике Србије од 1992. до 2002. године

Године	Главне казне			Споредна казна	Мере безбедности	Судска опомена	Условна осуда	Одузимање имовинске користи
	Смртна казна	Затвор	Новчана казна	Новчана казна				
1992.	–	5.905	10.367	783	1.287	237	12.057	1.421
Σ	16.272							
1993.	–	8.238	8.467	682	3.246	286	15.891	2.255
Σ	16.705							
1994.	–	8.493	3.548	3.548	4.202	388	20.991	2.372
Σ	12.450							
1995.	–	8.270	5.941	383	4.924	337	22.527	3.203
Σ	14.211							
1996.	–	9.219	6.612	799	5.420	316	21.027	2.828
Σ	15.831							
1997.	2	9.183	6.803	508	5.933	393	22.888	2.681
Σ	15.988							
1998.	3	10.491	7.868	599	7.445	382	26.341	2.387
Σ	18.362							
1999.	–	8.442	6.244	640	4.109	423	18.813	1.629
Σ	14.686							
2000.	1	9.090	6.011	539	3.572	372	16.436	1.538
Σ	15.102							
2001.	2	9.343	6.339	577	3.594	368	17.067	1.578
Σ	15.684							
2002.	–	9.310	6.727	553	3.504	433	17.146	1.482
Σ	16.037							

Извор: Статистички годишњак Републике Србије. (1994, стр. 449; 1996, стр. 441; 1995, стр. 452; 1996, стр. 459; 1997, стр. 476; 1999, стр. 473.; 2000, стр. 464; 4401, стр. 2002, стр. 449, 2003, стр. 407). Београд: Републички завод за статистику.

За једанаест година постојања СРЈ у Републици Србији је у просеку, на годишњем нивоу, изречено 19.198 казни условна осуда, 8.725 казни затвора и 6.811 новчаних казни, чиме је потврђена тенденција слабљења казнене политике из ранијих периода.

4. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ИЗРЕЧЕНЕ ПУНОЛЕТНИМ ГРАЂАНИМА СРБИЈЕ ПРЕМА ЗАКОНОДАВСТВУ ДРЖАВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

Државна заједница Србије и Црне Горе формирана је 4. фебруара 2003. и престала је да постоји 21. маја 2006. године, када је Црна Гора на референдуму изгласала независност. После трансформације СРЈ у ДЗ СЦГ, обе чланице донеле су своје кривичне законике. Србија је у априлу 2003. године донела Основни кривични закон и Закон о изменама и допунама КЗ СРЈ, док је у Црној Гори усвојен нови Кривични законик. На већину решења из тадашњег КЗ РС изречено је много критика од стране научне и стручне јавности. Социолошко-криминолошка и кривичноправна теорија била је скоро једногласна да је у овом периоду дошло до непромишљених и исхитрених интервенција у законском тексту чије последице су се тек накнадно испољиле. Често се у литератури срећу констатације да се у последњих стопедесет година од када у Србији постоји кривично законодавство, у модерном смислу речи, овакви пропусти нису могли срести (Стојановић 2013: 39).

У настојању да се отклоне ови недостаци, Народна скупштина Србије је 29. септембра 2005. године донела нови Кривични законик који је ступио је на снагу 1. јануара 2006. године, када је и престала да постоји ДЗ СЦГ.

У овом Законику нису учињене никакве значајније промене. И даље су на исти начин биле прописане казне затвора, новчана казна, условна осуда и судска опомена, а задржана су и идентична решење о седам мера безбедности.

Табела 9: Број изречених кривичних санкција на територији Републике Србије од 2003. до 2005. године

Година	Затвор	Новчана казна	Условна осуда	Судска опомена	Васпитне мере	Рад у јавном интересу	Одузимање возачке дозволе
2003.	10.575	7.032	15.109	250	13	–	–
2004.	10.581	7.654	15.667	299	8	–	–
2005.	10.361	8.063	18.051	298	43	–	–

Извор: Статистички годишњак Републике Србије. (2012, стр. 57). Београд: Републички завод за статистику.

Из Табеле 9. може се закључити да је у Србији, у периоду постојања ДЗ СЦГ, најчешће изрицана кривична санкција условна осуда. На другом месту је била казна затвора, а на трећем новчана казна.

Дакле, и у овом трогодишњем периоду испољена је тенденција, која је већ прерасла у тренд, да је главна кривична санкција коју су изрицали надлежни судову у Србији била условна осуда, што је у значајној мери одударало од праксе развијених демократских правних држава, у којима је ипак новчана казна та која се најчешће примењивала. Још веће одударане од праксе развијених земаља јесте енормно мали број изречених казни рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, које су свуда у свету изрицане у знатно већем броју и давале су благотворне резултате у примени.

5. КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ ИЗРЕЧЕНЕ ПУНОЛЕТНИМ ГРАЂАНИМА У СРБИЈИ ПРЕМА ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Према важећим позитивним прописима који су били на снази од 2006. године, кривичне санкције у Србији су класификоване у казне, мере упозорења, мере безбедности и васпитне мере. У КЗ Републике Србије, од 01. децембра 2019. године прописане су следеће кривичне санкције: доживотни затвор, казна затвора, новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе (Кривични законик Републике Србије 2019).

У Табели 10 приказан је број изречених кривичних санкција на територији суверене и независне Републике Србије у периоду од 2006. до 2019. године.

Табела 10: Број изречених кривичних санкција на територији Републике Србије од 2006. до 2019. године

Година	Затвор	Новчана казна	Условна осуда	Судска опомена	Васпитне мере	Рад у јавном интересу	Одузимање возачке дозволе
2006.	11.224	8.033	21.504	472	15	–	–
2007.	8.576	7.413	21.702	472	69	48	2
2008.	9.658	7.270	24.131	524	83	35	4
2009.	9.763	6.753	23.382	485	105	51	3
2010.	5.908	2.406	12.833	174	55	71	3
2011.	8.158	3.665	18.110	181	82	357	11
2012.	10.212	3.138	17.169	181	82	357	11
2013.	11.204	3.141	17.152	190	96	348	9
2014.	13.026	3.119	18.307	341	91	371	18
2015.	8.820	2.722	19.290	694	68	353	6
2016.	9.419	2.581	17.541	676	47	329	2
2017.	8.220	2.731	17.948	302	38	348	4
2018.	7.408	2.628	16.880	252	56	275	–
2019.	6.772	2.581	16.093	250	49	209	4

Извор: Статистички годишњак Републике Србије. (2006-2019). Београд: Републички завод за статистику – пријаве, оптужбе и осуде.

У посматраном четрнаестогодишњем периоду на територији Србије у просеку, годишње је изрицано 18.717 условних осуда, 9.182 казни затвора, 4.156 новчаних казни, 371 судских опомена, 242 казни рада у јавном интересу, 66 васпитних мера, и просечно шест казни одузимања возачке дозволе.

Из структуре изречених кривичних санкција потврђен је тренд уочен у ранијим периодима, да су у односу на остале кривичне санкције, на годишњем нивоу, најчешће изрицане казне: условна осуда, казна затвора и новчана казна, с напоменом да је у средишњем делу овог периода, од 2012. до 2014. године дошло до значајнијег увећања изрицања казне затвора. Један од узрока таквог стања у том периоду јесте промена власти у Србији.

Дубљом епистемиолошком анализом казнене политике у Србији у последњем, четрнаестогодишњем периоду уочава се да је генерални тренд примене кривичних санкција остао исти. Доминирале су условна осуда, затвор и новчана казна чије је изрицање, осим малих изузетака, из године у годину смањивано. Посебно је уочљива појава енормно малог броја изречених казни одузимања возачке дозволе, у условима сталног повећавања кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја.

ДИСКУСИЈА

На основу спроведене квалитативно-квантитативне анализе садржаја докумената о изрицању кривичних санкција, с високим степеном поузданости се може закључити да су се судије у Републици Србији у протекле 74 године најчешће одлучивале за изрицање казне условна осуда, потом следе казна затвора и новчана казна. У првих 32 године посматраног периода доминирало је изрицање казне затвора, а у наредних 42 године, казна условна осуда.

За време трајања ФНРЈ (18 година), доминантна казна у Србији била је казна затвора, а у периоду СФРЈ (29 година), најчешће је изрицана казна затвора и условна осуда. Првих 14 година овог периода предњачила је казна затвора, док је следећих 15 година доминирала условна осуда.

У једанаестогодишњем периоду постојања СРЈ најдоминантнија кривична санкција у Србији била је условна осуда, али је блиско пратила и казна затвора.

За време трогодишњег трајања ДЗ СЦГ, најфреквентније изрицана кривична санкција у Републици Србији била је условна осуда, а одмах иза ње, по броју изречених казни, била је казна затвора.

У четрнаестогодишњем периоду функционисања и деловања самосталне и независне државе Србије, у просеку је на годишњем нивоу изрицано казни: условна осуда (18.717), затвор (9.182), новчане казне (4.156), судске опомене (371), казне рада у јавном интересу (242), васпитне мере (66), и казне одузимања возачке дозволе (6).

Искуства развијених земаља су потврдила да је честа примена казне затвора веома скупа санкција. Према тржишним критеријумима, један дан проведен у затвору државу кошта око 50€, а неостварује очекиване ефекте. Из социолошко-криминолошког угла гледано, негативни ефекти казне затвора по осуђеног подразумевају да је то лице обележено као криминалац, одвојено од породице, прекинуло школовање и изгубило радно место, уз отежано проналажење новог запослења након изласка из затвора. Поред тога, затвореник може пасти под веома лош утицај проблематичних „сустанара“, што све заједно повећава шансе да поново учини кривично дело (Лазих, Васиљков 2021).

Оправданост поновног увођења казне доживотног затвора у кривично законодавство Републике Србије моћи ће да се анализира тек наредних година и деценија. С епистемиолошког становишта, ова казна има доста предности, али и недостатака. За највећу предност сматра се то да ће она омогућити одстрањивање из друштва лица која су извршила тешка кривична дела, за која се верује да се применом других кривичних санкција не може постићи потпуна ресоцијализација починилаца

најтежих кривичних дела. Као највећи недостатак ове казне сматра се њено супротстављање Уставу РС и члану 3. Европске конвенције о људским правима, јер недозвољава могућност условног отпуста.

Искуства бројних земаља у свету су показала да би новчана казна требала бити знатно више заступљена у пракси судова, јер су развијеније државе одавно схватиле значај новчане казне, па су краткотрајне казне затвора замениле новчаним казнама, што се у имплементацији казнене политике потврдило као корисно, рационално и ефикасно решење (Станковић, Лазих 2020).

С друге стране, широка примена казне условна осуда, која је потврђена у овом истраживању, често је критикована због своје блажности, недовољног утицаја на учиниоца кривичног дела, посебно што она полако, али сигурно улази у навику судија да досуђују ову санкцију као најједноставније прелазно решење. Између ове две казне, условне осуде на једној, и казне затвора на другој страни, данас се све више тежи наћи неки вид алтернативног кажњавања који се управо налази између наведене две кривичне санкције. Дакле, настоје се изнаћи санкције које ће се моћи прилагодити сваком појединцу, да имају висок степен индивидуализације, али да се истовремено њима постиже сврха кажњавања (Даниловић, Ђурић-Лазих 2015: 203). Кривично право Републике Србије одавно је предност дало превентивној улози казне, а ретрибутивну компоненту казне тежи смањити на нужну меру. Ретрибуција има негативне ефекте који се на примеру казне затвора могу лако уочити (Даниловић, Лазих 2019).

Позитивни ефекти алтернативних санкција подразумевају да се друштвеној заједници даје активнија улога у кривично-правном систему. Она добија непосредну корист у виду бесплатног рада осуђених, стварају се услови за отклањање или ублажавање штете причињене жртви кривичног дела или њено измирење са осуђеним. Поред тога, могућност рецидива је све мања, а смањује се и затворска популација што за последицу има умањање трошкова и издвајања из државног буџета. Значајан напредак у извршавању алтернативних кривичних санкција у Србији учињен је доношењем Правилника о извршењу условне осуде са заштитним надзором и Правилника о извршењу казне рада у јавном интересу, што је учињено још 2008. године (Даниловић, Лазих 2018).

Епистемиолошка анализа казнене политике Републике Србије је потврдила ранија сазнања да је казна рада у јавном интересу безразложно и неправедно запостављена. Разлог томе може се тражити и у недовољној економској развијености државе за ефикасно спровођење ове кривичне санкције. Такође, резултати истраживања у овом раду су потврдили неопходност увођења иновација у нормирању и изрицању казне условног отпуста. Искуства су показала да је продуктивније да се у будућности осварује већи степен надзора над условно отпуштеним лицима или да се таквим лицима пропишу неке врсте обавеза, надзора или заштите од чега би корист била двојака. С једне стране, друштво би имало бенефит од таквог начина спровођења казне затвора, а с друге стране, би се лицима која су условно отпуштена помогло да се брже и лакше ресоцијализују у друштво.

Осим тога, уочена је и одређена правилност која указује да је специјална и генерална превенција главна сврха кажњавања, те да се споро одступа од конвенционалног,

устаљеног начина кажњавања и стидљиво прелази на алтернативно кажњавање. Условна осуда са заштиним надзором, рад у јавном интересу, казна кућног затвора ... представљају добре начине алтернативног кажњавања, али не и довољне. За њих је друштвена пракса показала да дају боље резултате од класичних казни и да се њиховим изрицањем у начелу постиже већа сврха кажњавања.

ЗАКЉУЧАК

Анализа садржаја изречених кривичних санкција пунолетним грађанима Србије је потврдила да су судови у Републици Србији, у периоду од 1945. до 1977. године, најчешће изрицали казну „затвора“, а у периоду од 1977. до 2019. године, казну „условна осуда“. Резултати истраживања су показали да је у прве 32 године (18 у саставу ФНРЈ и 14 у саставу СФРЈ) у Србији доминирало изрицање казне „затвора“, а да је у наредне 42 године (15 у саставу СФРЈ, 11 у саставу СРЈ, 3 у саставу ДЗ СЦГ и 14 у државном статусу самосталне и независне државе) доминантно изрицана казна „условне осуде“.

На основу квалитативно-квантитативних анализа статистичких података из евиденције Савезног и Републичког завода за статистику непобитно је утврђено да је у Србији пуних 66 година (1953-2019), казна „условне осуде“ чинила просечно између 50 и 53% свих изречених кривичних санкција, с тенденцијом перманентног повећавања броја њиховог изрицања, с протоком времена. Таквом казненом политиком су само привидно била задовољена начела праведности и сразмерности у изрицању кривичних санкција, а у суштини радило се о константном ублажавању јавне казнене политике, што захтева дубљу социолошко-криминолошку и правну анализу. Епистемиолошки аргументи указују на неодрживост даљег процеса ублажавања казнене политике и на потребу изналагања нових модалитета у изрицању главних и алтернативних санкција.

На основу резултата истраживања проведеног у овом раду и препорука Савета Европе неопходно је у кривично-правној теорији и пракси Републике Србије смелије примењивати главне и алтернативне санкције, с тежиштем на:

- 1) доградњи правног оквира основних и алтернативних кривичних санкција;
- 2) већој примени алтернативних санкција у односу на казну затвора уз радикалније смањење одређивања мера притвора, како би се битније растеретили затворски капацитети;
- 3) давању предности алтернативним санкцијама приликом изрицања казни ративним групама, као што су жене, деца, лица са менталним обољењима, зависници од опојних дрога, лица са инвалидитетом, старија и страна лица;
- 4) стручном и организационом јачању лица и служби за извршавање основних и алтернативних санкција, уз развијање перманентне сарадње са цивилним друштвом;
- 5) разради и проширивању модалитета условног отпуста;
- 6) масовнијој примени казне рада у јавном интересу;
- 7) перманентном обучавању судија, јавних тужиоца и повереника о примени основних и алтернативних санкција;

- 8) континуираном информисању грађана о ефикасности основних и алтернативних санкција, чиме се јача поверење јавности у правосудни систем;
- 9) сталној евалуацији и развоју примене основних и алтернативних кривичних санкција у Републици Србији, као и
- 10) перманентном уједначавању судске праксе у Србији у случају доношења различитих основних и алтернативних одлука судова и судских већа или правилне примене закона у циљу остваривања законске функције и обезбеђивања јавности рада кривичних судских инстанци на свим нивоима.

ЛИТЕРАТУРА

- Даниловић, Лазих 2019: Neđo Danilović, Dragana Lazić, Tourism in function of development of the Republic of Serbia – Tourism as a generator of Employment. In: D. Cvijanović, A. Jean vasile, N. Dimitrov, A. Lemmetyinen, P. Ružić, C. Andresski, D. Gnjatović, T, Stanišić, A. Mićović, M. Leković (eds) *Corruption and corruption offences in tourism* (663-681). Vrnjačka Banja: Univerzity of Kragujevac; Faculty of Hotel Manegement and Tourism in Vrnjačka Banja.
- Даниловић, Ђурић-Лазих 2015: Neđo Danilović, Dragana Đurić-Lazić, Theory and Practice of Punishment in the Epoch of Globalization. In: H. Bingsong (ed) *The Penalty and Alternatives to the Western Balkans, The Seventh Session of the International Forum on Crime and Criminal Law in the Global Era* (189-205). Beijing: China.
- Даниловић, Лазих 2018: Neđo Danilović, Dragana Lazić, Tourism in function of development of the Republic of Serbia – Turism in the Era of Digital Transformation. In: D. Cvijanović, A. Lemmetyinen, P. Ružić, C. Andresski, D. Gnjatović, T, Stanišić, A. Mićović (eds) *Environmental pollution as an obstacle to tourism development* (452-471). Vrnjačka Banja: Univerzity of Kragujevac; Faculty of Hotel Manegement and Tourism in Vrnjačka Banja.
- Кривични закон са уводним законом и објашњењима Федеративне Народне Републике Југославије, 1951, Службени гласник ФНРЈ.
- Кривични законик Републике Србије 2019: Кривични законик РС, Службени гласник бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.
- Кривични законик Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, 1987, Савремена администрација, Београд.
- Кривокапић 2010: Кривокапић Борис, Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа, Службени гласник, 2010, Београд.
- Лазих, Василков 2021: Драгана Лазих, Зоранчо Васиљков, Од термилошке дилеме до судске праксе у вези са називом кривичног дела трговина људима, Гласник Баштина, Институт за српску културу, Волумен 31, Свеска 55, Приштина- Лепосавић.
- Мрвић Петровић 2006: Наташа Мрвић Петровић, Кривично право – опште и посебно, Правни факултет, Универзитет Унион.
- Станковић, Лазих 2020: Сања Станковић, Драгана Лазих, Проузроковање (лажног) стечаја, Гласник Баштина, Институт за српску културу, Волумен 31, Свеска 50, Приштина – Лепосавић.
- Статистички годишњак (1950,1951,1952). Београд: Завод за статистику Федеративне Народне Републике Југославије.
- Статистички годишњак (1960, 1961,1962). Београд: Завод за статистику Федеративне Народне Републике Југославије.
- Статистички годишњак (1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972; 1973, 1974, 1975, 1976). Београд: Завод за статистику СФРЈ.
- Статистички годишњак за 1949. (1950). Београд: Завод за статистику Федеративне Народне Републике Југославије.

- Статистички годишњак Републике Србије. (1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, стр. 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990). Београд: Републички завод за статистику.
- Статистички годишњак Републике Србије. (1991, 1992.). Београд: Републички завод за статистику.
- Статистички годишњак Републике Србије. (1994, 1995, 1996, 1997, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003.). Београд: Републички завод за статистику.
- Статистички годишњак Републике Србије. (2006-2019). Београд: Републички завод за статистику – пријаве, оптужбе и осуде.
- Статистички годишњак ФНРЈ. (1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959). Београд: Савезни завод за статистику и евиденцију.
- Стојановић 2013: Зоран Стојановић, Кривично право - општи део, Правна књига, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд.
- Чејовић, Кулић 2021: Бора Чејовић, Мирко Кулић, Кривично право, Службени гласник, 2021, Београд.

Dragana B. LAZIĆ
Aleksandra N. DANILOVIĆ

CRIMINAL SANCTIONS IN SERBIA FROM 1945 TO 2019

SUMMARY

The subject of the paper includes the socio-criminological aspect of the development of criminal sanctions through the periods of state transformation of the Republic of Serbia from 1945 to 2019. The hypothetical assumption that started in the paper was that in the seventy-four-year period of functioning and action of Serbia, traditional criminal sanctions (imprisonment and suspended sentence) dominated and that due to social changes, the introduction of alternative criminal sanctions was delayed. The historical, statistical and comparative methods, as well as the operational method of document content analysis were applied in the research. The most significant finding in the paper is that in the first 32 years, a prison sentence dominated, and in the next 42 years, a suspended sentence. There was no mass application of punishment: suspended sentence with protective supervision, punishment of work in the public interest, fine and other alternative sanctions, which only seemingly satisfied the principle of fairness and proportionality.

Key words: criminal sanctions, security measures, warning measures, criminal legislation.

